

XIX. YÜZYILDAN XX. YÜZYIL BAŞLARINA KADAR AVUSTURYA'YA GÖNDERİLEN OSMANLI ÖĞRENCİLERİ HAKKINDA*

Adnan ŞİŞMAN*

XIX. yüzyılda Osmanlı eğitim sisteminde Batı örnekli düzenlemelerin içinde Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa'da daimi elçiliklerin kurulmasından itibaren Osmanlı Devleti yabancı dillere yönelmiş ve dil, din, ırk farkı gözetmeden bütün teb'asından çok sayıda öğrenciyi Batı ülkelerine tahsil için göndermiştir. 1983'te tamamlanan "*Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*" adlı Doktora tezi, konunun Fransa ile ilgili bölümünü ele almaktadır¹. Osmanlı Devleti teb'asından Avrupa'ya tahsil için öğrenci gönderilmesi hususunda Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Paris'e yolladığı öğrenciler, Fransa'ya ilk gönderilenleri teşkil eder. Bunlar 1926'da Paris'te kurulan *Ecole Egyptienne (1826-1835)*'e verilmişlerdir. Osmanlı Hükümeti ise 1830 yılında gruplar halinde Paris'e talebe yollamaya başlamıştır. 1839'a kadar Fransa'ya giden Osmanlı öğrencileri sayısı toplam 37'dir. Bunların tamamına yakını askerî tahsil yapmışlardır.

1839-1876 yılları arasında Fransa'ya gönderilen Osmanlı öğrencilerinin 166 (%68)'sı müslüman, 78 (%32)'i gayri müslimdir. Fransa'ya askerlik, tıp, mühendislik ve hukuk gibi alanlarda ilim tahsili için öğrenci gönderildiği gibi, kalifiye işçiler yetiştirmek üzere de torna, döküm, süsleme sanatı, gravür, modelcilik, marangozluk, saraçlık, makina, terzilik gibi sanat dallarında çıraklar da yollanmıştır. Bu husus Osmanlıların sadece

* Prof.Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Programı Öğretim Üyesi

*21-25 Eylül 1998 tarihleri arasında 13üncüsü Viyana Üniversitesi tarafından düzenlenen CIEPO Sempozyumu'nda 22 Eylül 1998 günü sunulan ve Fransızca olarak basılacak "A propos des élèves Ottomans envoyés en Autriche à partir du 19ème siècles jusqu'au début du 20ème" başlıklı tebliğin Türkçesidir.

¹ Şişman, Adnan. *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 1983, basılmamış Doktora tezi (Dok.Tez.).

kültür değil, aynı zamanda sanayi sahasında da Fransa'dan etkilendiğini göstermektedir.

1880'li ve sonraki yıllarda Fransa'ya madencilik,² ziraat,³ hukuk,⁴ telgraf,⁵ mimarlık,⁶ tıp,⁷ hendese,⁸ baytarlık,⁹ güzel sanatlar,¹⁰ askerlik¹¹ gibi alanlarda tahsillerini tamamlamak üzere müslüman ve gayri müslim öğrenciler gönderilmeye devam edilmiştir.

1870 Fransa-Prusya savaşı sırasında öğrenciler güvenlikleri bakımından Belçika'ya naklolunmuşlar, tahsillerini bir süre Brüksel ve Liège'de sürdürmüşlerdir. Bu münasebetle Belçika, Avrupa'da Fransa'dan sonra Osmanlı öğrencilerinin gruplar halinde ilmî ve meslekî eğitim gördükleri bir diğer ülke olmuştur.¹²

Osmanlı öğrencileri sadece Fransa ve Belçika'ya değil diğer Avrupa ülkelerine de gönderilmişlerdir. 1834-36 yılları arasında dönüşlerinde Tophâne-i Amire'de ve ona bağlı baruthâne, fişekhâne, dökümhâne ve benzeri fabrikalarda görevlendirilmek veya yeni açılmış olan *Mekteb-i Harbiye*'ye uzman hocalar yetiştirmek maksadıyla Paris'ten başka Viyana, Berlin, Londra gibi Avrupa'nın çeşitli şehirlerine tahsil için Osmanlı Hükümeti tarafından öğrenciler yollanmıştır.¹³

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade (İ.) Dahiliye (Da.) 48892 (16 Mart 1875/16 S 1292 tarihli).

³ BOA.İ. Şûrâ-i Devlet 3592 (13 Aralık 1882/2 S 1300), İ.Da. 65251 (26 Haziran 1880/18 B 1297 tarihli), İ.Da. 98536 (31 Aralık 1891/29 Ca 1309 tarihli).

⁴ BOA.İ.Hariciye (Ha.) 18584 (7 Eylül 1884/16 Za 1301), İ.Ha. 7 (3 Aralık 1895/15 Ca 1313 tarihli).

⁵ BOA. Şûrâ-i Devlet 4973 (15 Ocak 1887/19 R 1304 tarihli), İ.Da. 101079 (19 Temmuz 1892/23 Z 1309 tarihli), İ. Da.98528 (4 Aralık 1891/2 Ca 1309 tarihli).

⁶ BOA.İ. Maarif (M.) 1 (6 Haziran 1894/2 Z 1311 ve 20 Haziran 1894/16 Z 1311 tarihli).

⁷ BOA. İ. Da. 78260 (17 Mayıs 1886/13 Ş 1303 tarihli), İ. Da.79740 (6 Kasım 1886/8 S 1304 tarihli), İ.Da.87604 (3 Şubat 1889/2 C 1306 tarihli), İ.Da. 93114 (27 Ağustos 1890/11 M 1308 tarihli).

⁸ BOA.İ.Da. 92686 (18 Temmuz 1890/Selh-i Za 1307 tarihli), İ.M. 1 (18 Ocak 1896/2 Ş 1313 tarihli).

⁹ BOA.İ.Da.90463 (25 Ekim 1889/29 S 1307 tarihli).

¹⁰ BOA.İ.M. 5 (2 Eylül 1895/12 Ra 1313 tarihli).

¹¹ BOA.İ.Da. 9689 (27 Mayıs 1891/18 L 1308 tarihli).

¹² Şişman, A. *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*.

¹³ Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümayün*. İstanbul 1312, s.64.

Eldeki mevcut kaynaklara göre ilk olarak Viyana'ya 1835-36/1251 tarihinde *Mekteb-i Harbiye*'den 5 öğrenci gönderilmiştir. II. Mahmud'un isteği üzerine bu öğrencileri Viyana'ya götürmek üzere Viyana topçu miralaylarından Hauslab getirilmiş ve Viyana'daki Osmanlı öğrencilerinin tahsilleri ile ilgilenmeye memur edilmiştir.¹⁴ 1836-37 / 1252 tarihinde ise askerî ve riyaziye tahsili için 4 öğrencinin Viyana'ya yollandığını görmekteyiz.¹⁵ Ayrıca aynı yıl içinde Asâkir-i Hassa-i Şâhâne'den Viyana'da askerî terzilik sanatını öğrenmek için 6 kişi gönderilmiştir. Ancak bunlardan 3'ü başarısız olduklarından geri gönderilerek yerlerine Temmuz 1838'de yine bu şehre aynı gaye ile 3 öğrenci yollanmıştır.¹⁶ 1839 yılında *Mekteb-i Harbiye*'den Viyana ve Prusya'ya 6'sı çavuş, 4'ü onbaşı 10 kişi gönderilmiştir.¹⁷ Bu öğrenciler Mart 1839'da Viyana'ya gelmişler, içlerinden 7'si bu şehirde kalırken 3'ü Berlin'e gönderilmiştir.¹⁸ 9 Nisan 1839/24 M 1255 ve 10 Eylül 1839/Gurre-i B 1255 tarihli belgelerde¹⁹ Asâkir-i Hassa'dan 6, *Mekteb-i Harbiye*'den 3 ve yine *Mekteb-i Harbiye* öğrencilerinden olup madeniyat öğrenmek için Berlin'den Viyana'ya gelen 1 mülazım da dahil olmak üzere 1839'da Viyana'da bulunan toplam öğrenci sayısının 17 olduğu beyan edilmektedir. 1840 yılında bu sayı 16 olarak

M. Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*. İstanbul 1310, s.19.

Kuran, Ercümen. Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçilerinin Rolü, VI. *Türk Tarih Kongresi*, İstanbul 1953, s.494.

¹⁴ M.Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*. s.19.

BOA. Hatt-ı Hümayûn (HH.) 25942 (1837-38/1253 tarihli), HH.32281.E (2 Nisan 1839/17 Muharrem 1255 tarihli), HH.46760. G (16 Temmuz 1838 tarihli) HH.17976 (1837-38/1253 tarihli), HH.47283.G (9 Mayıs 1838 tarihli), HH.50876 (1836-37/1252 tarihli), HH.50978. B (1837-38/1253 tarihli), C.(Cevdet) Askerî (Ask.) 32082 (18 Şubat 1838/23 Za 1253 tarihli), C. Ask.37913 (8 Ocak 1841/15 Za 1256 tarihli).

¹⁵ Esad, M. *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*. s.20-21.

BOA.HH.46423, Ç(1837-38/1253 tarihli), HH.47233 (1838-39/1254 tarihli), HH.47260. Ç (17 Nisan 1838/22 M 1254 tarihli), HH.32281. F(3 Nisan 1839/23 M 1255 tarihli), HH.33733. F (18 Kasım 1838/2 N 1254 tarihli), HH. 46735 (19 Haziran 1838/26 Ra 1254 tarihli),

¹⁶BOA. HH.25942 (1837-38/1253 tarihli), HH.46746 (29 Mayıs 1838/5 Ra 1254 tarihli), HH 47260. Ç (17 Nisan 1838/22 M 1254 tarihli), HH. 47700. D (11 Temmuz 1838/18 R 1254 tarihli), HH. 47253 (1838-39 /1254 tarihli)

¹⁷BOA. HH. 31405 (3 Şubat 1839/19 Za 1254 tarihli).

¹⁸BOA. HH: 37041. A (26 Mart 1839/10 M 1255), HH.32265. B(1839-40/1255 tarihli).

¹⁹ BOA.HH.3281.Da. ve CM. 3566.

gösterilmektedir.²⁰ 1841 ve 1842 senelerine ait belgelerde ise Asâkir-i Hassa subaylarından 11'inin Viyana'da bulunduğu belirtilmektedir.²¹

1845 yılı sonuna kadar tahsil için Paris, Londra ve Berlin'e gönderilen *Mekteb-i Harbiye* öğrencileri buralarda buldukları süre içinde askerî bilgilerini artırmışlar, ancak bazıları tahsillerini tamamlayamamıştır. İçlerinden bir kısmı *Mekteb-i Harbiye*'de hocalık ile istihdam olunmak, diğerleri de aynı mektepte tahsillerini tamamlamak üzere İstanbul'a getirilmiştir. Bu öğrencilerden Erkân-ı Harbiye subayı olanlar da olmuştur. Bahsi geçen öğrencilerin faydalı eğitim gördükleri müşahade edilmekle ve *Mekteb-i Harbiye*'de hünarlı, bilgili subaylar yetişeceği bilinmekle birlikte Avrupa'da fiilî ve amelî bilgiler kazandıklarından bu okulda hoca olacakların iyi yetişmesi için yine mektebin en istidatlılarından 6'sının Viyana'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²² Nitekim 1846-47/1263'de *Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn*'dan tahsil için buraya 4 öğrenci yollanmıştır.²³ Bunlardan ayrı olarak 1 öğrencinin daha Viyana'ya gönderildiğine dair bilgilere raslamaktayız.²⁴

1847 yılında *Mekteb-i Tıbbiye*'den imtihanla Viyana'ya 4 doktor gönderilmiştir. 25 Şubat 1847/9 Ra 1263 ve 3 Mayıs 1847/17 Ca 1263 tarihli belgelerde²⁵ bu doktorların 3 Şubat 1847'de Viyana'ya vardıkları ve orada Metternich ile mülâkat dahi yaptıkları belirtilmektedir. Bunlar 1 yıl içinde tahsillerini tamamlamışlardır.²⁶

23 Aralık 1848/27 M 1265 tarihli belgede²⁷ *Mekteb-i Harbiye* öğrencilerinin Viyana'da üçüncü defa imtihanlarının yapılmış olduğu sözü edilmektedir. Bundan da 1847 veya 1848'de *Mekteb-i Harbiye*'den de Viyana'ya öğrenci gönderildiği ortaya çıkmaktadır. 22 Kasım 1852/12 S 1269 tarihli belgede²⁸ *Mekteb-i Harbiye* ve *Mühendishâne-i Berrî-i*

²⁰ BOA. CM. 179 (27 Haziran 1840/26 R 1256 tarihli).

²¹ BOA. C. Ask. 42201 (28 Nisan 1841 / 6 Ra 1257 tarihli), C Ask. 54790 (4 Eylül 1842/28 B 1258 tarihli).

²² BOA.İ.Ha 1463 (1 Aralık 1845/ Gurre-i Z 1261 tarihli).

²³ Esad, M. *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn*. s.110; BOA.İ.Da. 8143 (4 Ekim 1847/24 L 1263 tarihli), C Ask. 66811 (Kasım 1847/Za 1263 tarihli).

²⁴ Esad, M. *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn*. s.343-344.

²⁵ BOA.İ.Ha.2007.

²⁶ BOA. İ.Ha.2182 (26 Haziran 1848/24 B 1264 tarihli).

²⁷ BOA.İ.Ha.2306.

²⁸ BOA.İ.Da.16278.

Hümâyûn öğrencilerinden Viyana'da bulunan 4 öğrenciden bahsedilmesi bu kanıyı güçlendirmektedir.

Avusturya yabancı işler bakanı (M. Buzel) 19 Aralık 1853 tarihli mektubunda Osmanlı Hükümetinin, Viyana'da tahsil yapıp İstanbul'a dönmeleri kararlaştırılan 5 subayın yerine diğer 5 Osmanlı öğrencisini göndermeyi ve tahsil için Avusturya'da mühendishâneye kabul edilmelerini arzu ettiğini ifade etmektedir. Ancak aynı mektupta o sıralardaki Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ortaya çıkan siyâsi ihtilâflardan dolayı Avusturya'nın bu isteği yerine getiremeyeceği, fakat sunulan barış tekliflerinin Devlet-i Aliyye'ce kabulü durumunda Osmanlı öğrencilerinin Avusturya'ya memnuniyetle kabul edileceği belirtilmektedir. Bunun üzerine Osmanlı öğrencilerinin Viyana'da durmalarının uygun olmadığı ve Paris'e gönderilmeleri hakkında Viyana sefirine tahrirat yazılmıştır.²⁹ Viyana'ya tahsile gönderilen askerî öğrencilerin Paris'e yollanmaları ile ilgili tahrirata cevaben Viyana sefiri Arif Efendi öğrencilerin Paris'e nakledilmelerine lüzum olmadığını, Avusturya'nın Rusya'dan uzaklaşarak Osmanlı Devleti'ne yaklaşmakta olduğunu beyan etmiştir.³⁰ Arşiv kayıtlarına göre Viyana'da 1857 yılı sonuna kadar Osmanlı öğrencilerinin tahsil yaptıklarına raslanmaktadır.³¹ Bu tarihten itibaren uzunca bir süre Viyana'ya öğrenci gönderilmediği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi 1857'de Paris'te *Mekteb-i Osmânî*'nin açılması ve öğrenciler için Paris'in merkez haline gelmiş olmasıdır.³² XIX. yüzyılın sonlarına doğru 1884'te müzik eğitimi için İstanbul'dan bir piyano hocasının,³³ 1893'te kimya ve lisan tahsili için bir doktorun³⁴ Viyana'ya gönderildiğine dair arşiv belgelerinde nadir bilgiler mevcuttur.

1896'da tahsil için Avrupa'ya gönderilmekte olan talebenin hareketleri ve neler yaptıkları hususunda nezârette tutulamamasından, ayrıca, ekserisinin gönderilmelerinde aranılan faydaların sağlanamamış olması sabit görüldüğünden bu tarihten itibaren Avrupa'ya öğrenci yollanmasından sarfı nazar edilmiş bunun yerine İstanbul'da *Mekteb-i Mülkiye*'nin son iki senesi sınıfı ile *Hukuk Mektebi*'nin birleştirilerek bir

²⁹ BOA.İ.Ha. 5186 (4 Şubat 1854/6 Ca 1270 tarihli).

³⁰ BOA.İ.Ha. 5245 (22 Mart 1854/22 C 1270 tarihli).

³¹ BOA.İ.Ha. 7309 (4 Şubat 1857/9 C 1273 tarihli), İ.Ha. 7976 (24 Aralık 1857/7 Ca 1274 tarihli).

³² Şişman, A. *Mekteb-i Osmânî, Osmanlı Araştırmaları V*, İstanbul 1986, s. 83-160.

³³ BOA. İ.Da.73319 (28 Temmuz 1884/14 L 1301 tarihli).

³⁴ BOA.İ.Ask. 5/L 1310.

Darülfünun tesisi Encümen-i Vükelâ kararıyla istenmiştir.³⁵ Nitekim II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümünde, 1 Eylül 1900 tarihinde "Dâr ü'l-Fünûn-ı Şâhâne" törenle açılıp öğretime başlamıştır.³⁶

Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine II. Meşrutiyetin ilânından sonra da devam edilmiştir. 1908 Kasım'ında yarısı Fransa yarısı da Almanya'ya olmak üzere 16 öğrencinin tıp ve eczacılık tahsili için gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Yine aynı yıl Orman ve Maden ve Ziraat Nezâreti'nden 18 öğrenci daha yollanmıştır. 1909'da Ziraat ve Maârif Nezâretlerinden toplam 136, 1909-1910 öğretim yılında da Maârif, Mâliye, Adliye ve Mezâhip, Ticâret ve Nâfia Nezâreti, Orman ve Maden ve Ziraat Nezâretlerinden toplam 146 öğrenci gönderilmiştir. Bunların dışında Avrupa'da masrafları kendileri tarafından karşılanarak okuyan öğrenciler de bulunmaktadır. Meselâ Paris'te böyle 200 kadar öğrenci vardır. 1910 yılı başlarında Maârif Nezâreti Avrupa'ya öğrenci gönderme konusunda Fransa'nın yanısıra İngiltere ve İtalya Üniversitelerine de öğrenci yollanması ve öğrencilerin vilâyetlerdeki okullarda mezun olanlar arasından seçilmesi kararını almıştır. 1911 senesinde çoğunluğu Fransa'da olmak üzere Almanya, İsviçre, Amerika, Macaristan, İtalya, Belçika ve Rusya'da çeşitli nezâretlerden gönderilen 185 Osmanlı öğrencisi bulunmaktadır. Bunlar arasında Macaristan'a gönderilenlerin sayısı 4'tür. Özel olarak tahsile gidenler de dahil edildiğinde Avrupa'daki Osmanlı öğrenci sayısı 1000'i aşmaktadır. Bu arada Viyana Ticâret Yüksekokulu da masraflarının %24'ünü vermesi şartıyla 10 Osmanlı öğrencisini kabul etmiştir. Ancak İstanbul'dan 4, Selânik'ten 11, İzmir'den 2 öğrencinin sınavları Avusturya-Macaristan Konsolosluklarında yapılmıştır. 1912 yılında Maârif Nezâreti sadece Avrupa'dan dönenlerin yerine öğrenciler göndermiştir. 1913 yılında öğrencilerle birlikte öğretmenlerin de gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. I. Dünya Savaşı çıktığında ise Avrupa'daki okullara girecek düzeyde olmadıkları, pek çok öğrencinin oradaki sıfatlarının öğrenci değil dinleyici oldukları, orada başıboş bırakıldıkları, öğrenci göndermek için yapılan yarışma sınavlarının zamanında duyurulmadığı gibi hususlar II. Meşrutiyet dönemi boyunca bütün bakanlıkların Avrupa'ya öğrenci gönderme politikalarının eleştirme noktaları olmuştur.³⁷

³⁵ BOA.İM. 5/L 1313 (8 Nisan 1896 tarihli).

³⁶ Unat, Faik Reşit. *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s.151.

³⁷ II.Meşrutiyet döneminde Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi ile ilgili olarak Bkz. Ergün, Mustafa. *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, s.395-404.

I. Dünya Savaşı ve sonraki yıllarda bu defa Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya-Macaristan'a öğrenci gönderdiğini görmekteyiz. Osmanlı Devleti Balkan savaşlarının etkisi ile ordu ve donanmasını yenileştirme çabalarına girişmiş, ekonomik rekabetler için iki bloka ayrılan Avrupa'da kendisine ittifaklar aramıştır. İngiltere ile Fransa nezdinde yapılan teşebbüsler sonuçsuz kalınca Osmanlı Devleti 22 Temmuz 1914'te ittifak için Almanya'ya başvurmuş ve II. Wilhelm'in isteği üzerine 27 Temmuz'da başlayan görüşmelerden sonra 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır. Bu ittifak ile Osmanlı Devleti Almanya-Avusturya Macaristan blokuna dahil olmuştur.³⁸ Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti bu devletlerle siyâsi ve kültürel bakımdan sıkı bir ilişki içine girmiştir. Özellikle Almanlar Osmanlı ülkelerinde okul ve benzeri kurumlar açmada büyük bir atağa geçmişlerdir.³⁹

Avusturya-Macaristan'ın Ticaret ve Sanayi Odası Sekreteri E. Pistor'un Viyana, 18 Eylül 1915 tarihli Türkiye'de Alman ve Avusturya ilminin gelişmesi faaliyetleri hakkındaki raporunda iki harp gemisi (Goeben ve Breslau) ve denizaltılar dışında Türk hizmetinde binlerce Alman subayı ve askerinin Türkiye'de bulunduğunu, 1915 Ağustos ayında Almanya'nın harp içinde dahi Türkiye'deki kültür programını takip etmekten geri kalmayacağını açıkladığını, Alman ilim adamlarının Türk Maârif idaresi tarafından davet edilmeleri üzerine İstanbul'da Yüksekokullarda görevlendirildiklerini, o sıralar imkân nisbetinde Türk Üniversitelerine Alman bilim adamlarının yollandığını ve bu maksatla 3 milyon Mark sarfedileceğini yazmaktadır. Yine aynı raporda E. Pistor Almanların kendi menfaatleri doğrultusunda büyük bir kazanca sahip olduklarını belirttikten sonra Viyana Ticaret ve Sanayi Odası (Wiener Handels und Gewerbeamt), İhracat Akademisi (Export Akademie) ve Yeni Viyana Kültür Araştırmaları Enstitüsü (Neue Wiener Institut für Kulturforschung)'nde konunun Avusturya-Macaristan menfaatleri bakımından ele alındığını vurgulamaktadır. Burada beliren görüşlere göre Avusturya'da eğitimin seviyesi Almanya'dakinden aşağı değildir. Bu bakımdan Almanların rağbet etmeyecekleri bilim alanlarına Avusturyalıların ikâme edilme imkânı aranmalıdır.

³⁸Armaoğlu, Fahir H. *Siyasî Tarih 1789-1960*, Ankara 1975, s.418-421.

³⁹ Bkz. Kley, Otto. *Der deutsche Bildungseinfluss in der Türkei, Beiträge zur Kenntnis des Orients*, XIV. Band, s.48-50.

Ergün, M. *aynı eser*. S.394.

Şişman, A. XX. Yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde Alman Müesseseleri, *Ata Dergisi*, sayı VII, Konya 1997, s.129-153.

İstanbul'da Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Pallavicini'nin 4 Aralık 1917 tarihli Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanına yazdığı yazıda Osmanlı gençlerinin Avusturya'da eğitimi konusunda Şam Başkonsolosu Dr. Ranzi'nin 30 Kasım 1917 tarih ve Z 4868/A sayılı bir raporundan bahsedilmektedir. Bu rapora göre Şam vilâyetinden 17 öğrenci meslek okulunda eğitimlerini sürdürmek amacıyla Avusturya'ya gönderilecektir. Başkonsolos Dr. Ranzi raporda öğrenciler ile ilgili bilgiler de vermiştir. Bunlar Tanay Ziraat Okulu öğrencileridir. 15'i Müslüman, 2'si Hıristiyandır. Öğrencilerin ekserisi yüksek dereceli memur, asker ve seçkin eşrafin çocukları veya akrabalarıdır. Bunların dışında okul yöneticilerinin çalışkanlıkları nedeniyle listeye aldıkları öğrenciler de bulunmaktadır. Bu öğrencilerde yaş sınırı 15 olarak belirlenmiştir. Ancak bu yaş sınırını aşan öğrenciler vardır. Zira sultâni okullarındaki öğrencilerin hiçbirisi 15 yaşını geçmezken Şam valisi, iklim değişikliklerine mukavemet edebilmeleri bakımından yaşları daha büyük öğrencileri seçmiştir. Raporla Şam'dan Avusturya'ya Ziraat Meslek Okulu'nda tahsillerine devam etmek üzere gönderilecek öğrencilerin haklarında şu bilgiler verilmektedir.

Müslüman Öğrenciler

- 1-Hilmi: Şam doğumlu, 17 yaşında, Vilâyet Meclisi üyesi ve Şam'ın ileri gelenlerinden Emin'in oğlu.
- 2-Rafet: Şam doğumlu, 15 yaşında, Mülâzım-ı evvel rütbesi ile emekli olan Emin Duhi'nin oğlu.
- 3-Namık: İstanbul doğumlu, 17 yaşında, VIII. Kolordu komutanı Cemal Paşa'nın manevi evladı.
- 4-Recai: İstanbul doğumlu, 18 yaşında, Şam'da sulh hakimi Zeki Korani'nin oğlu.
- 5-Talat: Şam doğumlu, 15 yaşında, Şam eşrafından Şerif Geylani'nin akrabası Ömer Lütfi'nin oğlu.
- 6-İbrahim Selam: Selânik doğumlu, 17 yaşında. Şam genel valisinin yeğeni.
- 7-Ahmed Hüsnü: Şam doğumlu, 16 yaşında, Mülâzım-ı evvel Halid'in oğlu.
- 8-Sahib: Adana doğumlu, 15 yaşında, Vilâyet başkâtibi Ahmed Muhtar'ın oğlu.
- 9-Hasan Sabri: Ksanti (İskeçe) doğumlu, 17 yaşında, Maliye memuru Ali'nin oğlu.
- 10-Halil: Şam doğumlu, 17 yaşında, Şam eşraf ve ulemasından Künetra kazası hakimi Yahya Estnani'nin oğlu.
- 11-Muammer: Şam doğumlu, 15 yaşında, Şam Belediye Başkanı Rıza'nın kardeşi levâzım subayı Said'in oğlu.
- 12-Galib: Şam doğumlu, 16 yaşında, Emlak sahibi İbrahim Nasri'nin oğlu.
- 13-Emin: Şam doğumlu, 20 yaşında, Şam Maarif Müdürü Haşim'in akrabası, Dr. İzzeddin'in oğlu.
- 14-Besim: Suriye'deki Trablus doğumlu, 20 yaşında, Suriye Vilâyeti Başkâtibi Yusuf Ziyaeddin'in oğlu.
- 15-Nahid: İstanbul doğumlu, 20 yaşında, Şam istinâf Mahkemesi başkanı Tahsin'in oğlu.

Hıristiyan Öğrenciler

- 1-Johann Ramia: Şam doğumlu, 15 yaşında, Suriye'li katolik. Taramvay memur idaresinde Josef Ramia'nın oğlu.
- 2-Anton Lakah: Şam doğumlu, 15 yaşında, Yunanlı katolik. Tüccar Habib'in oğlu.

Büyükelçi Pallavicini'nin Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanına hitaben yazdığı İstanbul, 14 Şubat 1918 tarihli yazıda Osmanlı gençlerinin Avusturya'da eğitimi konusunda 4 Şubat 1918 tarihli şifreli telgraf ve bununla ilgili olarak Z.374/A.dto. İzmir, 9 Şubat 1918 tarih ve 656/A numaralı raporundan bahs olunmaktadır. Rapor İzmir'deki Avusturya-Macaristan Başkonsolosu tarafından Osmanlı öğrencilerinin Avusturya'ya gönderilmeleri hakkında hazırlanmış ve 14 Şubat 1918 tarihinde İstanbul'a gönderilmiştir. Bu raporda İzmir Avusturya Başkonsolosu Avusturya'ya gönderilecek öğrencileri İzmir Valisi ile birlikte seçtiklerini beyan etmektedir. Ayrıca bu öğrenciler hakkında da bilgi verilmektedir. İzmir Avusturya-Macaristan Konsolosluğu'nun Avusturya'ya göndereceği Osmanlı öğrencileri şunlardır:

- 1-Ziya: 14 yaşında, İzmir'de Dar-ül İrfan okulu Müdürü Yusuf Rıza'nın oğlu.
- 2-Emin: 14 yaşında, Polis Komiseri Kasım'ın oğlu.
- 3-Mehmed Ferid: 13 yaşında, Çanakkale'de şehit olan topçu yüzbaşı Salih'in oğlu.
- 4-Ali Rauf: 14 yaşında, Büyük tüccar Abdül Halil'in oğlu.
- 5-Şahimzâde Şehab: 15 yaşında, Vergi müfettişliğinden sonra ticarete atılan büyük tüccar Edhem'in oğlu.
- 6-Mehmed Enis: 12 yaşında, Nazilli kaymakamlığı yapmış olan tüccar Ahmed Naci'nin oğlu.
- 7-Mehmed Fahreddin: 14 yaşında, Vergi tahsil dairesi Müdürü Ali'nin oğlu.
- 8-Hasan Nüzhet: 13 yaşında, Miralay, Aydın Demiryolu Müdürü Ali Hikmet'in oğlu.
- 9-Mehmed Emin: 14 yaşında, Büyük tüccar Hafız Ahmed Tevfik'in oğlu.
- 10-Ahmed Refik: 11 yaşında, Sivil Mahkeme 1. Kâtibi Süleyman Şefik'in oğlu.
- 11-Mehmed Sadi: 14 yaşında, Doktor ve komiteci İbrahim Edhem'in oğlu.
- 12-Süleyman: 9 yaşında, 4. Kolordu Komutanı Avni Paşa'nın oğlu.
- 13-Ahmed Süreyya: 14 yaşında, İcra dairesi Müdürü Fethi'nin oğlu.
- 14-Mustafa Mekine: 15 yaşında, Vilâyet mümeyyizi Halid'in oğlu.
- 15-İsmail Hakkı: 10 yaşında, büyük tacir ve etkili komite üyesi Mustafa Şükrü'nün oğlu.
- 16-Mehmed Refik: 14 yaşında, Komitenin İzmir'deki mahalli grubunun lideri Mahmud Celal'in oğlu.
- 17-Ahmed Fadıl: 13 yaşında, muhasebe subayı Avni'nin oğlu.
- 18-Hikmet: 13 yaşında, Mehmed Paşa'nın oğlu. (Mehmed Paşa tüccarlık da yapmış).
- 19-Ahmed: 14 yaşında, demiryolu memuru İbrahim Edhem'in oğlu.
- 20-Hüseyin Hüsnü: 13 yaşında, acemileri silah altına alan 10. tabur komutanının yakın akrabası Mehmed Ahter'in oğlu.

Bu 20 kişi seçkin Müslüman ailelere mensupturlar. Çoğunluğu Türk okullarından alınmıştır ve Almancanın ilk temel bilgilerine sahiptirler. Öğrencilerin ekserisi 14 yaşındadır. 13 yaşının altındakiler az sayıdadır. Bunun nedeni ailelerin küçük çocuklarını göndermek istememeleridir.

Raporda Viyana'ya gönderilecek bu öğrencilere İzmir'den İstanbul'a kadar Konsolosun fahri tercümanı G.Saman'ın refakat edeceği yazılıdır. Ayrıca isimleri zikredilen öğrencilerin dışında Avni Paşa'nın büyük oğlu Salih Münir'in de 5338/A nolu ve 31 Aralık 1917 tarihli tamimle Avusturya'ya gönderildiği belirtilmektedir.

Aralık 1917 ve Şubat 1918'de Viyana'ya gönderilmeleri kararlaştırılan öğrencilerin Viyana'daki durumları ile ilgili bilgiler eksiktir. Ancak bu tarihlerde Viyana'da⁴⁰ Berlin'de,⁴¹ ve Lozan'da⁴² öğrenim gören öğrenci ve staj yapan devlet görevlileri ile ilgili eleştiri yazılarına raslamaktayız.

İkdam gazetesi yayımcısı ve yazarı Ahmed Cevdet Viyana'da bulunduğu sırada kaleme aldığı ve gazetesinin 30 Kasım 1917/15 S 1336 tarihli nüshasında yayınladığı "Nesl-i âti nasıl yetişiyor" başlıklı yazısında Osmanlı gençlerinin özellikle Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya gönderilmeleri konusunu ve onların sorunlarını ele almaktadır. Ahmed Cevdet'e göre Viyana'daki öğrencilerin durumu hüznün vericidir. O'na göre buraya düşünülmeden öğrenci gönderilmektedir. Öğrenciler İstanbul'dan gönderilirken ne için gönderildikleri, tahsil durumları, takip edecekleri sanatlara yaşlarının elverişli olup olmadığı, geçinme durumları kesinlikle dikkate alınmamaktadır. Buralara düşen zavallı talebenin birkaç sene kaldıktan sonra İstanbul'a geldikleri zihniyet ile dönmeleri muhakkaktır. Elçiliklerin, Konsoloslukların sürekli olarak talebe ile meşgul olmaları, onlarla ilgilenmeleri gereklidir. Bundan daha mukaddes ve hayırlı bir iş olamaz. Viyana'ya gönderilen öğrencilerin Almanca bilmemeleri en büyük eksikliklerdir. Alman lisanı gayet çetin dilbilgisi kurallarıyla dolu olup, çok zengindir. Bunun için bu lisan kolay kolay öğrenilemez. Bir seneyi aşkın zamandan beri mektebe devam edenler bile bu lisan karşısında dilsiz ad

⁴⁰ *İkdam*, 30 Kasım 1917/15 S 1336 ve 10 Aralık 1917/25 S 1336 tarihli nüshalar.

⁴¹ *İkdam*, 10 Aralık 1917/25 S 1336 ve 27 Aralık 1917/13 Ra 1336 tarihli nüshalar.

Şişman, A. *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*.

Cezar, Mustafa. *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, s.329-230.

Esad, M. *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-ı Hümâyün*. s.121-124.

⁴² *İkdam*, 17 Kasım 1917/2 S 1336.

olunurlar. Dolayısıyla Almanya ve Avusturya'ya gönderilecek talebenin İstanbul'daki Alman mekteplerinde gereği gibi tahsil görmeleri, öğretmenlerin yazılarını tamamiyle anlamaları elzemdir. Yoksa bütün çabalar boşa gider. İltimas varsa bir tarafa atarak bundan sonra hangi talebe iyi Almanca biliyor ise onları seçmek gerekir. Fransızca bilenler de tahsili Fransızca olan yere gönderilmelidir. Bu hususda taassuba yer yoktur. Avrupa'da oluşan cereyanlar takip edilmelidir. Avrupa'da önüne durulmaz bir demokrasi cereyanı hüküm sürmektedir. Bu cereyan hiçbir engeli tanımayıp yıkacak, sökecektir. Hal böyleyken akıntının çevrim yerleri olan memleketlere de talebe yollanmalıdır. Yalnız Almanya, Avusturya kâfi değildir. Demokrasi her tarafa kol attığından Türkler de onun gerektirdiği eğitim ile uygun hareket edebilir. Yeni tip insanların yetiştirilmesi lâzımdır. Meşrutiyetin bilinmemesi büyük zararlara yol açmıştır. İkinci defa olarak bir tufana daha düşülmemelidir. Bundan başka İstanbul'da itina edilecek bir husus daha vardır. Buralara gönderilecek talebenin Türkiye'deki tahsillerinin derecesiyle burada görecekları sınıfların derecesi arasında uygunluk veya ilgi olup olmadığı anlaşılmalıdır. Meselâ Viyana'daki ibtidâî Ticaret Mektebi'ne giren Osmanlı talebesi İstanbul'da cebirden imtihan olmuş, bu gülünç bir durumdur. Ahmed Cevdet makalesini İstanbul'dakilerin Viyana'ya gönderdiği öğrencilerin nasıl tahsil görecekları konusunda bilgi sahibi olmadıklarını, öğrencilerin gelişigüzel imtihan edildiğini ve gelişigüzel yollandığını belirterek bitirmektedir.

Yine Ahmed Cevdet 10 Aralık 1917/25 S 1336 tarihli *İkdam*'da yayımladığı "Avrupa'da Tahsil" başlıklı makalesinde Millî Bankanın 1 sene müddetle Viyana'ya tahsillerini tamamlamak için gönderdiği öğrencilerden 4'ünün İstanbul'a dönmesi olayından hareketle özellikle Viyana'daki öğrencilerin durumundan bahsetmektedir. O'na göre Osmanlı öğrencilerinin Viyana'daki tahsil olayı içler acısıdır. Millî Banka da Viyana'ya neden öğrenci gönderdiğini bilmemektedir. İstanbul'dan rastgele dil bilmeyen 5-10 talebe yollanmaktadır. Ayrıca 1 sene müddetle tahsil tamamlamak mümkün değildir. Hiç kimse öğrencilerin haliyle alâkadar olmayınca da başarısızlık kendiliğinden gelecektir. Sonradan *"İşte Türk talebenin hali... Tahsil masraflarını Banka taahhüd etti de yine de muvaffak olunamadı... Türklerden kimseyi yetiştiremeyeceğiz, bari birkaç Musevî vesaire bulsak...!"* denilecektir. Viyana'da öğrencilerin başında hiçbir resmî görevlinin bulunmaması üzüntü vericidir. Kendi hesabına gidenlerden resmî makamların haberi olmamaktadır. Talebe Viyana'ya kadar geldikten sonra ancak yer bulamayınca resmî makamları aramaktadır. Türk talebenin başarı çarelerini düşünmek, onları yabancı diyarlarda hamisiz bırakmamak Elçiliklerin, Konsoloslukların vazifesidir. Hiçbir resmî görevlinin Türk talebesinin bulunduğu bir mektebe gidip müdür ile görüştüğü ve talebenin

tahsillerini tamamlama meselesi hakkında onların fikirlerini aldığı işitilmemiştir. Gençlerin bir terbiye usûlü vardır. Onların hem tahsillerine hem terbiyelerine dikkat etmek gerekir. Eskiden müslümanlar Endülüs'e Mısır'a, Buhara'ya giderlermiş, şimdi Avrupa'ya gideceklerdir, bunda tereddüde mahal yoktur. Ahmed Cevdet bu yazısında da Avrupa'da tahsil meselesinin bir türlü yoluna konulamadığını ifade etmektedir.

Viyana'da tahsil gören bir kısım iyi yetişmiş öğrenciler memlekete döndüklerinde önemli vazifeler yapmışlardır. 1835-36/1251 tarihinde *Mekteb-i Harbiye*'den gönderilen 5 öğrenciden Mülâzım Abdülkerim Viyana'dan dönüşte Miralay, 3 Şubat 1847/16 S 1263'de Ferik olmuştur. 23 Mart 1876/25 Ra 1293'de Bahriye Nâzırı olmuştur. Birkaç kere Seraskerlik de yapan bu zat Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa'dır. Bir diğer öğrenci Mülâzım İbrahim, orduda Ferikliğe kadar yükselen İbrahim Paşa'dır. Üsküdarlı Çavuş Ahmed, Şam Valiliği yaparken vefat etmiştir. Fırarî Ahmed Paşa'nın kölesi olup sonra damadı olan Rüstem adlı üçüncü öğrenci Viyana'dan dönüşte orduda vazife alarak kısa zamanda Topçu İstihkâm Miralay olmuştur. Ağustos 1847/N 1263'de Bahr-i siyah Muafızlığı ile Mirliva ve 1852-53/1269'de Ferikliğe yükselmiştir. 1859-60/1276'da vefat etmiştir. Yüzbaşı Mehmed ise Sadrazam olan Kıbrıs'lı Mehmed Paşa'dır.⁴³

Viyana'ya 1836-37/1252'de *Mekteb-i Harbiye*'den gönderilen 4 Osmanlı öğrencisinden Üsküdar'lı Abdi 1882-83/1300'de Trablusgarb'da vefat eden Mirliva Abdi Paşa'dır. Silivri'li Ali, Erkân-ı Harb Miralay iken vefat etmiştir. Çırpanlı Ahmed Hakkı ise 1849-50/1266'da Yemen'de şehit olan Erkân-ı Harb Binbaşısı Hakkı'dır. Rumeli'li Ahmed Muzaffer de Karahisar redifinde görev yapmış olan Ferik Muzaffer Paşa'dır.⁴⁴

1846-47/1263'de *Mühendishâne-i Hümayûn*'den gönderilen öğrencilerden Hasköy'lü Ahmed Emin, Binbaşı iken vefat etmiştir, ressamlığı da vardır. 1825-26/1241 Kasımpaşa doğumlu Galib, Mekâtib-i Askeriye Nâzırlığı yapmış olan Ferik Galib Paşa'dır. 31 Aralık 1875/3 Z 1292'de vefat etmiştir, mezarı İstanbul'da Eyüp Bostan iskelesindedir. Kasımpaşa'lı Hüseyin, Bâb-ı Vâlây-ı Seraskeri Topçu Dairesinde vazife yapan Ferik Hacı Hüseyin Rıfki Paşa'dır. *Topçuluk, İstihkâmât-ı cismiye, Hücum ve Müdafaa* ve *Usûl-ı İnşây-ı Tarik* isimli eserler vücuda getirmiştir.

⁴³ Bu 5 öğrenci hakkındaki kaynaklarla ilgili olarak Bkz. Dipnot 14; Ayrıca Abdülkerim Nadir Paşa için Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, cilt III, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311, s.358; Rüstem Paşa için Bkz. Mehmed Süreyya, *aynı eser*, cilt II, s.379.

⁴⁴ 4 öğrenci hakkında Bkz. Dipnot 15.

Tophane'li Ömer de Ahmed Emin gibi Binbaşı iken vefat etmiştir. Bu öğrencilerden başka bu yıl içinde Viyana'ya gönderilenler arasında adı geçen bir diğer mühendishâne öğrencisi Bâb-ı Vâlây-ı Seraskerî İnşaat Dairesi'nde görev yapmış olan Kasımpaşa'lı Kaymakam Mustafa'dır.⁴⁵

Viyana'da bir müddet tahsil yapanlardan biri de ressam Hüsnü Yusuf'tur. Hüsnü Yusuf 1817 doğumlu olup resim tahsili için Paris sonra Belçika ve daha sonra da Viyana ve Berlin'e gönderilmiş, her gittiği yerde liyâkatini tasdik ettirerek diplomalar almıştır. Bilâhare İtalya'ya da uğrayıp bir süre de orada resim sanatını ilerletmiştir. 1861'de Kaymakam iken vefat etmiştir.⁴⁶

⁴⁵ Bu öğrenciler için Bkz. Dipnot 23. Ayrıca Galib Paşa için Bkz. Mehmed Süreyya, *aynı eser*, cilt III, s. 617.

Kaymakam Mustafa için Bkz. Esad, M. *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-ı Hümayün*. s.343-344.

⁴⁶ Şişman, A. *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*.

Cezar, Mustafa. *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, s.329-230.

Esad, M. *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-ı Hümayün*. s.121-124.